

ВЛАДЕТА ЈАНКОВИЋ

АНТИЧКЕ ИЗРЕКЕ

ПОРЕКЛО • СМИСАО • УПОТРЕБА

■ Laguna ■

Copyright © 2018, Владета Јанковић

Copyright © овог издања 2018, ЛАГУНА

*INDOCTI DISCANT
ET AMENT MEMINISSE PERITI.*

*Неукоме за наук,
а зналцу за ѿријайѿан сѿомен.*

Шарл Ено, XVIII век

САДРЖАЈ

<i>Реч унајред</i>	11
ДАМОКЛОВ МАЧ	13
MENS SANA IN CORPORE SANO / Здрав дух у здравом телу.....	19
IN VINO VERITAS / У вино је истина.....	22
PANEM ET CIRCENSES / Хлеба и игара.....	28
PECUNIA NON OLET / Новац не смрди.....	30
DIEM PERDIDI / Изгубих дан.....	35
SAVE NE CADAS! / Чувај се да не паднеш!.....	41
DIVIDE ET IMPERA! / Завади па владај!.....	44
ПАНДОРИНА КУТИЈА	47
ЛУГИЈЕВЕ ШТАЛЕ	53
ПРОКРУСТОВА ПОСТЕЉА	56
ТАНТАЛОВЕ МУКЕ	59
СИЗИФОВ КАМЕН	63
SARPE DIEM! / Уграби дан!.....	66
DULCE ET DECORUM EST PRO PATRIA MORI / Слатко је и славно за домовину мрети.....	69

NUNC EST VIVENDUM! / Сад нек се пије!	72
ХОРАЦИЈЕВА УПУТСТВА ЗА ПИСЦЕ	75
IN MEDIAS RES / У средиште ствари	77
AV OVO / Од Кулина бана	77
QUANDOQUE BONUS DORMITAT HOMERUS / Понекад и добри задрема Хомер	78
FESTINALENTE! / Хитај полако!	80
ФАМА VOLAT / Гласине имају крила	83
ЈАБУКА РАЗДОРА	86
АХИЛОВА ПЕТА	90
ТРОЈАНСКИ КОЊ	97
TIMEO DANAOS ET DONA FERENTES / Бојим се Данајаца и кад дарове носе	101
ИЗМЕЂУ СЦИЛЕ И ХАРИБДЕ	106
HOMO SUM ET NIHIL HUMANUM A ME ALIENUM PUTO / Човек сам и ништа људско није ми страно	111
SAPIENTI SAT / Паметноме довољно	115
HOMO HOMINI LUPUS / Човек је човеку вук	118
LUPUS IN FABULA / Ми о вуку, а вук на врата	122
QUOD LICET IOVI NON LICET BOVI / Што приличи Јупитеру, не приличи волу	126
VAE VICTIS! / Тешко побеђенима!	129
SI VIS PACEM PARA BELLUM / Ако хоћеш мир, спремај се за рат	133

ЕССЕ НОМО! / Ево човека!	136
QUOD SCRIPSI SCRIPSI / Што писах, писах	142
QUID EST VERITAS? / Шта је истина?	145
Вук у ЈАГЊЕЊОЈ КОЖИ	149
КАМИЛА КРОЗ ИГЛЕНЕ УШИ	152
ЈУДИН ПОЉУБАЦ	155
КО СЕ МАШИ ЗА НОЖ ОД НОЖА ЋЕ ИЗГИНУТИ	158
NIHIL SUB SOLE NOVUM / Нема ничег новог под сунцем	160
НОМО МЕНСУРА ОМНИУМ РЕРУМ / Човек је мера свих ствари	165
AMICUS PLATO SED MAGIS AMICA VERITAS / Драг ми је Платон, али ми је истина драга	169
NOMEN EST OMEN / Само име каже	175
QUO VADIS? / Куда идеш?	177
DIXI ET SALVAVI ANIMAM MEAM / Рекох и спасих душу своју	182
ПРЕЂИ РУБИКОН	186
ALEA IASTA EST / Коцка је бачена	190
VENI, VIDI, VICI / Дођох, видех, победих	193
ET TU, BRUTE? / Зар и ти, сине Бруте?	197
PRO DOMO SUA / За своју кућу	204
QUOUSQUE TANDEM... / Докле ћеш, најзад...	207
NOMINA SUNT ODIOSA / Имена су мрска	212

O TEMPORA, O MORES! / Каква времена, какви обичаји!	215
HISTORIA EST MAGISTRA VITAE / Историја је учитељица живота	218
TEMPORA MUTANTUR / Времена се мењају.....	221
AD KALENDAS GRAECAS / Кад на врби роди грожђе	225
ГОРДИЈЕВ ЧВОР	227
NULLA DIES SINE LINEA / Ниједан дан без црте	230
NE SUTOR SUPRA CREPIDAM! / Обућару, не даље од сандале!.....	235
HANNIBAL ANTE PORTAS / Ханибал пред вратима.....	240
SETERUM CENSEO... / Уосталом, мислим.....	245
PER ASPERA AD ASTRA / По трњу до звезда	250
HIC RHODUS, HIC SALTA! / Овде ти је Родос, овде скачи!.....	253
UBI BENE IBI PATRIA / Где је добро ту је домовина.....	256
DEUS EX MACHINA / Бог из машине.....	259
DE MORTUIS NIHIL NISI BENE / О мртвима ништа осим доброг.....	263
SIC TRANSIT GLORIA MUNDI / Тако пролази светска слава	266
<i>О ауџиору</i>	271

РЕЧ УНАПРЕД

Сви ми, неко чешће а неко ређе, у свакодневном говору користимо изреке и изразе који нам помажу да тачније и сликовитије искажемо оно што имамо на уму. На тај начин, наравно, побољшава се убедљивост исказа, а у исто време испољава се општа култура говорника. Та изражајна средства најчешће су мудрости и животне истине из општечовечанске ризнице и својствена су свим језицима. Такви посебно спретни обрти некад су народног, а некад уметничког порекла, врло често потичу из Библије, некада су цитати из дела писаца и филозофа, некада имају а некада немају упориште у историјској стварности.

Нема ничег необичног у томе што такви мисаони и вербални склопови у европској цивилизацији добрим делом потичу из античког, грчког и римског културноисторијског наслеђа. Ово је, међутим, повезано са одређеним опасностима. Невоља долази отуда што многи, употребивши изразе као што су „Ахилова пета“, „јабука раздора“, „Гордијев чвор“, „Дамоклов мач“, „коцка је бачена“ и слично, нису баш сасвим сигурни одакле они потичу, ко их је и зашто први пут употребио, под каквим су околностима потекли и јесу ли, и у чему, током векова променили значење. Дешава се – и, поштено говорећи, не тако ретко – да због такве несигурности

израз буде употребљен на неприкладан или чак бесмислен начин, што омета комуникацију, али може говорника понекад учинити и смешним. Овој опасности се најчешће излажу површно образовани и брзоплети људи, жељни да оставе утисак. Један изврстан познавалац антике имао је теорију да таквима на рамену чучи сићушни злодух, који их с времена на време подстиче да употребе грчки или латински цитат.

У низу културноисторијских осврта – такорећи кратких погледа кроз прозоре који гледају на антички свет – поред класичног античког наслеђа задржаћемо се у неколико махова и на библијској традицији, јер она није ништа мање у темељима културе којој припадамо. Ово чинимо и зато што су такве изреке често у употреби у својим грчким и латинским облицима.

Најзад, осветљавајући контексте у којима су поједине изреке настајале, бићемо у прилици да подсетимо на нека мање или више позната сазнања о личностима и догађајима из митолошке и историјске прошлости античког света, да се осврнемо на њихове одразе у уметности, али пре свега да, макар накратко, непосредно ослушнемо живу реч великих писаца антике и тако се надвијемо над саме изворе древних мудрости.

ДАМОКЛОВ МАЧ

Овај израз се, наравно, често употребљава за непосредну и трајну опасност која некоме прети. Али се ређе тачно зна ко је заправо био Дамокле и каква је његова веза са пословичним мачем. Као личност, Дамокле је, историјски гледано, потпуно безначајан и не помиње се нигде осим као учесник у догађају од којег је потекла позната анегдота. Једини антички извор који доноси причу о Дамокловом мачу у ствари је филозофски спис Марка Тулија Цицерона *Разговори у Тускулу* и ми то место доносимо у преводу Љубомира Црепајца*:

Но Дионисије је и сам њросуђивао колико је био срећан. Јер када је Дамокле, један од њејових ласкаваца, у разговору сјоменуо њејову велику војску, бојатисиво, сјај њејове власици, изобиље свеја, велелейности краљевских зјрада и када је тјврдио да нико никад није био срећнији, Дионисије му је рекао: „Дамокле, њошјо тје тјакав животи радује, хоћеш ли да ја сам њробаш и да искусиш моју срећу?“ Када је овај рекао

* Сви одломци из уметничке књижевности, научне и стручне литературе уз које није наведено име преводиоца, у ауторовом су преводу.

да хоће, Дионисије је наредио да ња смести у златну лежаљку прекривену дивно издјелимим покривачем, украшеним красним везовима, а на многе сточиће је дао поставити издјеливано посуђе од сребра и злата. По том је наредио да уз лежаљку стави изабрани дечаки реице леиоће, чије ће очи бити везане за сваки Дамоклов покреи, сиремни да ња дворе. Ту је затим било уље за мазање, венци, њалили су се мириси, њрије за се њунила одабраним јелима. Дамокле је сам за себе мислио да је срећан. Дионисије, у сред њој сјаја, нареди да се са њаванице спустити блистави мач везан за коњску глаку, њако да виси изнад врати оној срећника. Тако Дамокле није ѡримеривао ни оне леије слује, ни сребрне ѡредмети ѡуне уметничких украса, ни њи је ѡружио руку ка ѡријеи, а и венци су му сами ѡадали с ѡаве. После некој времена је замолио ѡиранина да му доустити да се ѡовуче јер више не жели да буде срећан. Није ли Дионисије довољно јасно ѡказао да нема никакве среће за човека над којим стално лебди оћасносћ?

Дионисије II, који се помиње у овој Цицероновој причи, у IV веку пре наше ере владао је као тиранин у граду Сиракузи на Сицилији. Сицилија је тада била насељена грчким колонистима и, заједно са Јужном Италијом, припадала тзв. Великој Грчкој. То је била економски напредна и културно високо развијена средина, а сам Дионисије био је одлично образован човек од знања и укуса. О њему један од најпоузданијих приручника каже следеће:

Ричард Вестол, Дамоклов мач, 1812.

Најстарији син Дионисија I, наследио је оца на престоу 366, кад му је било око тридесет година. Слаб, неискусан и вероватно раскалашан,

био је културан човек, писао песме и филозофске расправе, а указивао је јосиојримство интелектуалцима какви су били Платон, Ксенократ, Есхин или Сенека. За министра је имао јознајој историографа Филострат. Његов рођак Дион, један од Платонових ученика, покушао је, заједно са самим Платоном, да од Дионисија најрави идеалној владара филозофске државе какву је теоријски замислио грчки филозоф.

Овај покушај није успео јер се још једном потврдило да оно што у теорији делује више-мање једноставно у животу бива много сложеније. Дионисије је одбио да се одрекне владарских привилегија, па је наставио да још дуго апсолутистички господари Сиракузом. Зачудо, мач који му је, метафорички, стално висио над главом никада није пао: кад је коначно изгубио власт, успео је да се договори о мирном повлачењу, настанио се у Коринту у Грчкој и доживео тамо дубоку старост, што се са тиранима кроз историју није често дешавало.

А кад је већ говор о Дионисију II, штета би било не поменути да је његов отац Дионисије I имао озбиљних уметничких амбиција и да је писао трагедије, од којих су неке биле приказане не само у Сиракузи већ и на славним атинским позоришним фестивалима. Успех, међутим, није био нарочит, иако се не може рећи да се владар-писац са своје стране није баш потрудио: био је откупио Есхилов писаћи сто, као и Еврипидово перо и таблице за писање, али ни то однекуд није допринело његовој књижевној величини.

Сам појам Дамокловог мача касније ће се често јављати у уметности и политичком говору. Користио

Дионисије I Сиракужанин

га је песник Хорације, а у виду алузије и Шекспир. Амерички председник Џон Кенеди, на пример, у говору пред Уједињеним нацијама, овако се изразио:

Данас сваки сџановник ове ѓланеџе мора имаџи на уму дан када она више неџе биџи месџо за сџановање. Сваки човек, свака жена и свако дете данас живе ѓод нуклеарним Дамокловим мачем, чију ниџи може у било ком џренуџку ѓрекинуџи нека ѓоѓрешна ѓроцена или наѓад нечијеѓ лудила.

У класичном образовању није заостао ни совјетски лидер Никита Хрушчов, који је отприлике у исто

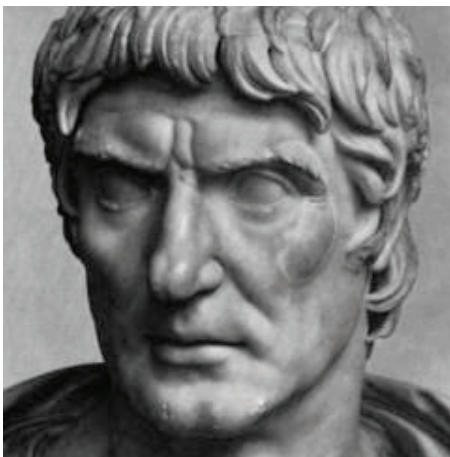
време грмео о „Дамокловом мачу над главама империјалиста“. Израз је, као што сви знамо, наставио да се користи у свакодневном говору, с тим што се својевремено односио на људе од власти и моћи, док слободно можемо рећи да данас Дамоклов оштри мач о танкој длаци виси над свачијом главом, свуда и стално.

MENS SANA IN CORPORE SANO

Здрав дух у здравом телу

Нема тога ко од малих ногу не слуша да је *здрав дух у здравом телу*. Ова изрека се и данас често користи у свом изворном, латинском облику, али ће ретко ко знати да је у питању стих из *Десетих сапире* римског песника Јувенала, где се говори о ономе што човек треба да жели у животу. Ево тог места у преводу који није достојан звонких Јувеналових стихова, али је бар веран значењу:

*Моли се за здрав дух у здравом телу
и за бодро срце које не зна за страх од смрти,
а прихвати да је дуі век најмањи од дарова
природе,
и ни за чим не жуди, које волије зној и крв
Хераклових радова
нећо разврати и позбе на Сарданијаловом јасиуку
од свиле.
Ово што ти савешујем можеш и сам себи даћи
јер, друге нема, иуи до мирна животија преко
врлине води.*

ДЕЦИМ ЈУНИЈЕ ЈУВЕНАЛ

Децим Јуније Јувенал, који је деловао око 100. године наше ере, био је горак хроничар моралног расула и друштвених неправди у Риму свога времена. Остала је запамћена Јувеналова реч да је у времену као што је његово „тешко не писати сатиру“. Иначе, ван контекста у којем је настао, израз „здрав дух у здравом телу“ може се схватити двојачко – да је брига о телу предуслов душевног здравља, и обрнуто – да само душевно уравнотежен човек може бити телесно здрав. Нека овде буде наведено и једно јеретичко схватање, из пера дрско духовитог покојног америчког новинара и гурмана на гласу Еј Џеј Либлинга:

Mens sana in corpore sano је као израз већ њо себи контрадикиција, идеалистичка фантасија оних који би и да њоједу колачић и да ња сачувају. Ниједно здраво и разумно биће не може себи дозволити да се одрекне животињних уживања, а

*ниједан аскет̄а се не може смат̄рати ист̄ински
уравнош̄еженим. Хитлер је, на пример, био узор
уздржанос̄ти у јелу и пићу. Чим су га видели како
у минхенским пивницама пије само воду, Немци
су морали зна̄ти да имају посла са човеком ко-
јем се не сме верова̄ти.*